

Beata Michalec

Muzeum Niepodległości w Warszawie
Akademia Finansów i Biznesu Vistula,
filia im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku
ORCID: 0000-0002-3001-2382

**Droga do pojednania. Skwer gen. Marka Bezruczki
na warszawskiej Woli**

Słowa kluczowe

Marko Bezruczko, Ukraina, Zamość, wojna polsko-bolszewicka, bitwa warszawska, rok 1920, wojsko, pojednanie

Streszczenie

100. rocznica bitwy warszawskiej 1920 r. była okazją do kolejnych kroków na drodze do pojednania narodu polskiego i ukraińskiego. Na warszawskiej Woli, decyzją Rady m.st. Warszawy jeden ze skwerów został nazwany imieniem ukraińskiego gen. Marka Bezruczki, który dowodził 6. Dywizją Strzelecką w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. i był tym oficerem, który bohatersko bronił Zamościa przed I Armią Konną Siemiona Budionnego. Bitwa zamojska wpłynęła na losy bitwy warszawskiej. W niniejszym artykule obszernie omówiona została postać gen. Marka Bezruczki.

W 100. rocznicę bitwy warszawskiej 1920 roku upamiętniono Marka Bezruczkę, generała Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL), nadając jego imię skwerowi w Dzielnicy Wola m.st. Warszawy. W uroczystości, która miała miejsce 13 sierpnia 2020 roku wzięli udział: Wicemarszałek Sejmu RP Małgorzata Gosiewska, Wicemarszałek Senatu Gabriela Morawska-Stanecka, senator Bogdan Klich, Szef Gabinetu Prezydenta RP Sekretarz Stanu Krzysztof Szczerski, Zastępca Prezydenta m.st. Warszawy Michał Olszewski, członkowie Rady m.st. Warszawy, władze samorządowe Dzielnicy Wola m.st. Warszawy, Andrij Deszczycia – Ambasador Ukrainy, przedstawiciele Społecznej Inicjatywy Opieki nad Mogiłami Żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Jako goście specjalni w wydarzeniu uczestniczyli potomkowie gen. Marka Bezruczki – Anatolii i Dmytro Bezruczko. W uroczystości brali udział także przedstawiciele Muzeum Niepodległości w Warszawie: autorka niniejszego artykułu oraz Krzysztof Bąkała, kierownik Działu Edukacji.

Na posiedzeniu Rady m.st. Warszawy, w dniu 30 lipca 2020 roku rajcy miejscy podjęli Uchwałę Nr XXXIV/1004/2020 w sprawie nadania nazwy obiektowi miejskiemu w Dzielnicy Wola m.st. Warszawy: „Skwerowi zlokalizowanemu w Dzielnicy Wola m.st. Warszawy, po wschodniej stronie ulicy Juliana Konstantego Ordona, na wysokości ulic Jana Kazimierza i Wschowskiej, nadaje się nazwę: Skwer gen. Marka Bezruczki (nazwa skrócona: Skwer gen. M. Bezruczki)”¹. Projekt uchwały w imieniu wnioskodawców przedstawił na sesji Rady Dzielnicy Wola m.st. Warszawy, radny m.st. Warszawy dr Jarosław Szostakowski. „Jest to wyraz poparcia dla inicjatywy upamiętnienia generała Bezruczki w nazewnictwie Warszawy. Inicjatywa zgłoszona została przez Społeczną Inicjatywę Opieki nad Mogiłami Żołnierzy URL w Warszawie”. Procedura nazewnicza w Warszawie wymaga opinii rady konkretnej dzielnicy warszawskiej, następnie trafia do Komisji Nazewnictwa Rady m.st. Warszawy, gdzie jest opiniowana, a potem kierowana jest pod obrady Rady m.st. Warszawy.

---

¹ Oficjalny portal Rady m.st. Warszawy <https://bip.warszawa.pl/NR/exeres/5EB-876C0-6BA0-44E7-B575-D0B0EC599729,frameless.htm> [dostęp: 30.10.2020].

Jarosław Szostakowski, szef klubu Koalicji Obywatelskiej w Radzie Warszawy, który od wielu lat także działa na polu pojednania polsko-ukraińskiego, w dniu uroczystości powiedział: „Przedstawiłem tę uchwałę na forum rady jako inicjatywę Koalicji Obywatelskiej, ale została ona przyjęta jednogłośnie. Takie projekty łączą. Jestem dumny, że w historii Warszawy mamy takich bohaterów”².

Generał Marko Bezruczko był jednym z najwybitniejszych oficerów frontowych Symona Petlury, walczył ramię w ramię z Polakami przeciwko bolszewikom. Urodził się 1893 roku w guberni tawryjskiej, w miejscowości Tokmak Wielki. Zdobył profesjonalne wykształcenie wojskowe, po ukończeniu gimnazjum nauczycielskiego pobierał naukę w Odeskiej Junkierskiej Szkole Piechoty, w latach 1912–1914 studiował w Mikołajewskiej Akademii Wojskowej, którą ukończył z wyróżnieniem. Od pierwszych dni wojny przebywał na froncie, gdzie zajmował stanowisko dowódcy kompanii 106. pułku, starszego adiutanta 42. i 30. Korpusu Armijnego Frontu Południowo-Zachodniego. W 1916 roku uzyskał stopień wojskowy kapitana. W 1917 roku aktywnie uczestniczył w ukrainizacji armii rosyjskiej. Na początku 1918 roku był starszym oficerem Sztabu Generalnego. Poparł powstanie Dyrektoriatu Ukraińskiej Republiki Ludowej. Od 15 grudnia 1918 roku zajmował stanowisko szefa Oddziału Personalnego Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Od kwietnia 1919 roku był szefem Sztabu Samodzielnego Korpusu Strzelców Siczowych, najbardziej walecznej wśród jednostek ukraińskich. W grudniu 1919 roku razem ze strzelcami został internowany w Łańcucie³.

W styczniu 1920 roku zmieniono status prawny ukraińskich jeńców wojennych z obozu w Łańcucie, pozbawieni zostali statusu jeńca internowanego, a nadano im uprawnienia „ochotników wojskowych obcej przynależności państwowej”. Taki stan rzeczy związany był

---

² Portal Internetowy Super Express <https://www.se.pl/warszawa/ukrainski-general-ma-skwer-w-warszawie-czym-sie-zasluzyl-marko-bezruczko-aa-jCW6-12LB-scWU.html> [dostęp: 30.10.2020].

³ W. Hołubko, *Dowódcy Symona Petlury*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009, s. 89–90.

z rozszerzeniem autonomiczności osadzonych. Polskie Ministerstwo Spraw Wojskowych planowało powiększyć obóz do ok. 12 tys. miejsc. Plany utworzenia w obozie jednego z głównych ośrodków formowania się wojska ukraińskiego nie zostały zrealizowane, gdyż wybuchła tam epidemia tyfusu, jednak zanim do tego doszło, 8 lutego 1920 roku w Łąncucie przystąpiono do tworzenia Samodzielnej Dywizji Strzelców Siczowych. Na jej dowódcę został wyznaczony, przebywający w obozie wraz częścią dawnego Korpusu Strzelców Siczowych ppłk Marko Bezruczko⁴. Z powodu braków w zaopatrzeniu, a także nieodpowiednich warunków do prowadzenia ćwiczeń Bezruczko musiał początkowo ograniczyć się do rozdzielenia przydziałów służbowych, obóz w Łąncucie był bowiem obozem jenieckim, a nie ośrodkiem szkoleniowym i nie posiadał odpowiedniego zaplecza ćwiczebnego⁵. Panozący się tyfus zmusił stronę polską do zmiany miejsca formowania tego oddziału i załężki dywizji płk. Bezruczki zostały przeniesione do Brzeşcia Litewskiego, gdzie kontynuowano ich tworzenie. Zmieniono nazwę z Samodzielnej Dywizji Strzelców Siczowych na 6. Dywizję Strzelców. Gotowość bojową 6. Dywizja Strzelców osiągnęła tuż przed rozpoczęciem operacji ukraińskiej przez Wojsko Polskie w 1920 roku⁶.

Na przełomie kwietnia i maja 1920 roku, będąc już w stopniu pułkownika, uczestniczył Bezruczko w ukraińsko-polskiej wyprawie na Kijów⁷. Dywizja ta została podporządkowana 3. Armii Wojska Polskiego i otrzymała rozkaz wymarszu na front. Liczyła wówczas ponad 2 tys. żołnierzy. Stan fizyczny armii był średni, duża część kozaków chorowała na tyfus, były też braki w uzbrojeniu, mieli małą ilość dział i karabinów. Natomiast, jak podawał Tadeusz Kutrzeba, armia ta posiadała silne kadry oficerskie i miała dobry stan moralny, „co pozwalało sądzić, że kadry te potrafią rozwinąć w pełne dywizje otrzymawszy lokalne uzupełnienie na Ukrainie”⁸. Jej stan ilościowy na dzień

---

⁴ J. Ślipiec, *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, [w:] *Polska i Ukraina w walce...*, op. cit., s. 63–64.

⁵ J. Legieć, *Armia Ukraińska Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 60.

⁶ J. Ślipiec, op. cit., s. 64.

⁷ W. Hołubko, op. cit., s. 90.

⁸ T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1937, s. 82.

25 kwietnia 1920 roku wynosił: 239 oficerów, 1 886 żołnierzy, 346 koni, 4 armaty i 34 karabiny maszynowe. W skład jej wchodziła 15. i 16. Brygada Piechoty, pułk artylerii, dywizjon kawalerii, kompania saperów i służb⁹.

17 kwietnia Józef Piłsudski wydał rozkaz uderzenia na Wołyniu i Podolu z zadaniem rozbicia XII Armii sowieckiej i stojącej przed polskim frontem części XIV Armii. Naczelny Wódz, zatrzymując ogólne kierownictwo nad całością operacji, objął bezpośrednie dowództwo nad 3. Armią, od której wymagał największego wysiłku¹⁰.

Rozkaz został uszczegółowiony dyspozycją operacyjną, zgodnie z którą zadaniem ukraińskiej 6. Dywizji Strzelców była współpraca z 15. Dywizją Piechoty, w pierwszym dniu operacji, osiągnięcie linii rzeki Teterew, uchwycenie przyczółka mostowego w Cudnowie i wyjście wysuniętym oddziałem na wysokość Michalenek. W czasie działań dywizja miała posuwać się w pasie pomiędzy drogą Zwiahel – Żytomierz a linią kolejową Miropol – Berdyczów, z zadaniem utrzymania łączności taktycznej pomiędzy 2. Armią a Grupą gen. Edwarda Śmigłego-Rydza. Do wykonania tego zadania do składu 6. Dywizji Strzelców dodatkowo przydzielono jeden batalion z 1. Dywizji Piechoty Legionów¹¹.

Piłsudski wyjechał na front, a tam trwające od dłuższego czasu rozmowy polityczne z atamanem Semenem Petlurą doprowadziły do podpisania 21 kwietnia 1920 roku umowy politycznej polsko-ukraińskiej, w której rząd polski potwierdził prawa Ukrainy do samodzielnego życia państwowego oraz uznał rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej z atamanem Petlurą na czele¹².

26 kwietnia 1920 roku Józef Piłsudski wydał odezwę do mieszkańców Ukrainy, zapowiadając ludności, że wojska polskie usuną z tere-

---

⁹ *Ukraińsko-moskiwska wojna 1920 roku w dokumentach (operatywni dokumenty Sztabu Armii Ukraińskiej Narodowej Republiki)*, Warszawa 1933, s. 2; Cyt. za: J. Ślipiec, op. cit., s. 64.

¹⁰ J. Stachiewicz, *Działania zaczepne 3 armii na Ukrainie*, Zakłady Graficzne Pracowników Drukarskich; Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1925, s. 16.

¹¹ J. Ślipiec, op. cit., 69.

¹² W. Jędrzejewicz, *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. 1, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1977, s. 485.

nów, przez naród ukraiński zamieszkałych, obcych najeźdźców. Piłsudski oświadczył, że pozostaną one na Ukrainie przez czas potrzebny, by władzę mógł ująć prawy rząd ukraiński. „Razem z wojskami polskimi wracają na Ukrainę szeregi walczących jej synów pod wodzą Atamana Głównego Semena Petlury, które w Polsce znalazły schronienie”. W zakończeniu odezwy Piłsudski wzywał naród ukraiński, by dopomógł Wojsku Polskiemu w jego krwawej walce o ich własne życie i wolność¹³.

3 maja Naczelny Wódz wydał rozkaz operacyjny natarcia na Kijów, podpisany przez pełniącego obowiązki szefa Sztabu Generalnego płk. Stanisława Hallera. Dotychczasowa Grupa Operacyjna gen. Śmigłego-Rydza została przemianowana na 3. Armię pod jego dowództwem. Piłsudski ze swym sztabem przeniósł się do Żytomierza, gdzie pracował na dworcu w wagonie¹⁴. Zadanie zajęcia Kijowa miała realizować 3. Armia gen. Śmigłego-Rydza w składzie: 1. Dywizja Piechoty Legionów, 15. Dywizja Piechoty, 6. ukraińska Dywizja Strzelców, 7. Brygada Jazdy i grupa płk. Rybaka¹⁵.

Generał Edward Śmigły-Rydz, w swoim rozkazie operacyjnym z 4 maja 1920 roku, licząc się z obroną Kijowa, zarządził metodyczne ugrupowanie jednostek dla koncentrycznego działania na miasto z jednoczesnym okrążeniem od wschodu przez oddziały, które przekroczą Dniepr na południe i północ od Kijowa. Do planu działania włączona została 6. Dywizja Strzelców pod dowództwem Marka Bezruczki.

Do południa 7.V ma być ukończone następujące ugrupowanie: (...) b) 6 dywizja ukraińska wraz z 1/5 p. p. leg. skoncentruje się w rejonie Pliseckoje i samodzielnie się ubezpieczy(...). B) 6 dyw. ukraińska (600 bagnatów, 30 k. m., 4 działa) wraz z 1/5 p.p. leg. pod dowództwem najstarszego oficera wyrusza dnia X-I ze swego rejonu koncentracyjnego tak, ażeby dnia X o świcie opanować i sforsować linję oporu

---

¹³ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 5, Warszawa 1937, s. 155–156.

¹⁴ M.M. Drozdowski, *Warszawa w obronie Rzeczypospolitej czerwiec–sierpień 1920*, Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993, s. 27.

¹⁵ J. Tomczyk, *Sojusz Piłsudski – Petlura w historii i tradycji wojska polskiego*, [w:] *Polska i Ukraina w walce...*, op. cit., s. 125.

nieprzyjacielskiego na odcinku Boryca włącznie – Malutinka włącznie, poczem: a) 6 dyw. ukraińska przechodzi do odwodu armii do rejonu Czachrawszczyzna-Bojarka, skąd należy wysłać konnego oficera łącznikowego do dow. armii¹⁶.

7 maja 1920 roku dowodzona przez Bezruczkę dywizja wraz z polskimi wojskami zajęła Kijów, a już 9 maja do miasta na paradę wojskową przybył płk sztab. gen. Julian Stachiewicz ze Sztabu Wodza Naczelnego, płk armii francuskiej Hanotte, jak również wojskowy attaché Japonii w Warszawie Yamawaki. Za przyjmującym defiladę gen. Edwardem Śmigłym-Rydzem stanął szef sztabu z adiutantami, obok zaś dowódca ukraiński płk Marko Bezruczko, a potem goście: Stachiewicz, Hanotte, Yamawaki¹⁷. W Kijowie wzorcowo, po żołniersku zachowało się dowództwo dywizji ukraińskiej w osobach płk. Bezruczki i płk. Żmijenki, całkowicie rozumiejąc położenie operacyjne i taktyczne. Wzięło ono na siebie oddziaływanie na ludność, utrzymując spokój i bezpieczeństwo¹⁸.

16 maja, Józef Piłsudski przybył do Winnicy, na dworcu kolejowym witał go Petlura. Obaj padli sobie w objęcia¹⁹. Nazajutrz Ataman Główny Petlura uroczyście przyjmował Piłsudskiego w Winnicy, w „białej sali” gmachu Rady Miejskiej. W odpowiedzi na powitanie reprezentantów ukraińskiego społeczeństwa, Piłsudski przypomniał, że Polska i Ukraina przeżyły ciężką niewolę.

Wolna Polska nie może być istotnie swobodną, dopóki naokoło panuje wciąż hasło niewolniczego poddania woli narodowej przemocy terroru. Polska, osiągnąwszy największy skarb na ziemi, tj. wolność, zdecydowała się odrzucić to, co wolności zagraża, jak najdalej od swoich granic. (...). I w błysku naszych bagnietów i naszych szabel nie powinniście widzieć nowego narzucania cudzej woli. Chcę, abyście w nim widzieli odbłask swej wolności²⁰.

---

¹⁶ J. Stachiewicz, op. cit., s. 90, 92.

¹⁷ T. Kutrzeba, op. cit., s. 110.

¹⁸ Ibidem, s. 182.

¹⁹ W. Grzybowski, *Spotkania i rozmowy z Józefem Piłsudskim*, „Niepodległość” 1972, t. 8, s. 96.

²⁰ J. Piłsudski, op. cit., s. 158–159.

W czerwcu 1920 roku stan 6. Dywizji Strzelców płk. Marka Bezruczki wzrósł do 239 oficerów, 2 253 strzelców i 9 cywili. W operacji kijowskiej oraz podczas krwawych bojów na Ukrainie, gdy armie polskie wycofywały się na zachód 6. Dywizja Strzelców zapisała się piękną kartą w księdze swej historii. Poniosła ciężkie straty i na prośbę swego dowódcy została pod koniec lipca wycofana z frontu w celu wcielenia rezerw, uzupełnienia broni i zapasów wojennych²¹. W Kowlu gen. Bezruczko uzupełnił straty. Na początku sierpnia 6. Dywizja Strzelców została przebazowana do Szczebrzeszyna pod Chełmem. I już 13 sierpnia zaatakowała czołowe oddziały bolszewickie pod Czerniejewem i Pobołowicami. Trzy dni później znajdowała się w Krasnymstawie, a dwa dni później dotarła do Zamościa w miejsce 10. Dywizji Piechoty gen. Lucjana Żeligowskiego²².

Tylko opóźnienie przyjazdu do Zamościa 10 dywizji (polskiej) spowodowało, że otrzymała rozkaz przejścia do Zamościa i natychmiastowego przystąpienia do jego umocnienia. 19 VIII Dywizja nasza przybyła do Zamościa, gdzie podporządkowawszy sobie stojące już tam polskie etapowe bataliony i kompanie techniczne, przystąpiła do pracy przy umacnianiu miasta²³.

6. Dywizję Strzelecką skierowano pośpiesznie do obrony Zamościa, ponieważ z miasta wyszła pod Tyszowce Brygada Jakowlewa i trzy bataliony etapowe. Dywizja ta była jedynym ukraińskim związkiem bojowym walczącym w tej fazie wojny w centrum polskiego frontu²⁴.

21 sierpnia dowództwo 3. Armii wydało Rozkaz Operacyjny nr 116. 3. Armia na czas operacji podporządkowana była Naczelnemu Wodzowi, fakt ten świadczy jaką wagę przywiązywał marszałek do bitwy. W rozkazie określono, że m.in. „6 dyw. ukr. koncentrują gros swoich sił w Krasnymstawie, utrzymując na linii Uchanie–Grabowiec–Za-

---

²¹ T. Krząstek, *Bitwa Zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Polska i Ukraina w walce...*, op. cit., s. 218.

²² Ibidem.

²³ W. Wiszka, *Udział 6 dywizji armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w obronie Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)*, red. Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1998, s. 274.

²⁴ T. Krząstek, op. cit., s. 223.

mość wysunięte oddziały. Zamość jako umocniony węzeł obsadzi 6 dyw. ukr.”²⁵.

Dowódcą obrony Zamościa, z tytułu starszeństwa, był płk Marko Bezruczko, a szefem sztabu płk Sztabu Generalnego Ukraińskiej Republiki Ludowej, Weswołd Żmijenko. Najbliższym współpracownikiem płk. Bezruczki był kpt. Mikołaj Bołtuć, który nie darzył ukraińskiego dowódcy sympatią. Powierzono Bezruczce dowodzenie, ze względu na głębokie zaufanie do niego i wysoką wartość bojową jego dywizji²⁶.

W dniach 25–28 sierpnia przeprowadzono prace fortyfikacyjne, do których zaangażowano około 3,5 tysiąca mieszkańców Zamościa. Ukraińscy saperzy rozłożyli na przedpolach miasta setki min oraz stworzyli kilkuwarstwową sieć zasieków, której długość w miejscami sięgała 18 km, w niektórych miejscach były to nawet 3–4 rzędy, a za nimi pobudowali łańcuch mocnych gniazd oporu z wygodnie usytuowanymi szańcami²⁷.

Dywizja Bezruczki, wspólnie z polskimi żołnierzami 31. Pułku Strzelców Kaniowskich z powodzeniem broniła Zamościa przed I Armią Konną Siemiona Budionnego w walkach między 29 a 31 sierpnia 1920 roku. Dzięki temu Wojsko Polskie zyskało czas i 31 sierpnia 1920 roku połączone siły polskie i ukraińskie były w stanie rozbić Armię Konną podczas bitwy pod Komarowem. Zmasowane ataki bolszewików były powtarzane w dzień oraz w nocy. Miasto znalazło się w całkowitym okrążeniu, a oddziały walczące do 28 sierpnia w okolicznych wsiach zostały zmuszone do wycofania się do Zamościa. Bolszewikom nie udało się jednak dokonać żadnego większego wyłomu w pierścieniu obrony miasta. Sowiecką piechotę i kawalerię powstrzymały pola minowe oraz opór na murach miejskich. W opinii wojskowych historyków, umiejętne dowodzenie przez Marka Bezruczkę załogą Zamościa, pozwoliło Józefowi Piłsudskiemu zwycięsko zakończyć bitwę warszawską²⁸.

---

²⁵ Ibidem, s. 208.

²⁶ Ibidem, 223.

²⁷ I. Hrywna, *Marko Bezruczko. Ukrainiec, który bronił Zamość przed bolszewikami*. 15 września 2011, <http://ukraincy.wm.pl/68210,Marko-Bezruczko-Ukrainiec-ktory-bronil-Zamosc-przed-bolszewikami.html> [dostęp: 30.10.2020].

²⁸ W. Hołubko, op. cit., s. 90.

Garnizon zamojski składał się przeważnie z oddziałów polskich, a dowódcą był właśnie wojskowy ukraiński. Załoga Zamościa, walcząca w okrążeniu nie tylko skupiała na sobie całość ofensywy Budionnego, ale pozwalała Polakom zebrać siły i ruszyć do przeciwnatarcia. Po załamaniu przeciwnika w bitwie pod Zamościem wojska polskie wspólnie z ukraińskimi rozpoczęły działania zaczepne. Ukraińcy przebyli ponad 100-kilometrowy odcinek i stanęli na linii Zbrucz, ofensywa ta stanowiła jedną z najchlubniejszych kart w historii ukraińskiej wojskowości²⁹. Trzeba pamiętać, że obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku była ważnym rozdziałem bitwy z I Armią Konną rozegranej na Zamojszczyźnie. Chlubnie zdał w niej egzamin dowódca garnizonu Zamość, płk ukraiński Marko Bezruczko i podporządkowane mu oddziały polskie i ukraińskie³⁰.

Współcześni polscy historycy wojskowości wprowadzili do obiegu historycznego termin bitwa zamojska. Ci sami historycy uważają, że należy uznać bitwę zamojską za część bitwy warszawskiej. To, co stało się w Zamościu, było ostatnią próbą przejścia przez wojska bolszewickie Frontu Zachodniego inicjatywy operacyjnej w bitwie warszawskiej stoczonej między środkową i dolną Wisłą i Wieprzem na zachodzie, granicą pruską na północy, Niemnem i Bugiem na wschodzie oraz Roztoczem na południu³¹.

1 września 1920 roku płk Bezruczko przekazał wszystkie polskie jednostki, które wchodziły w skład jego grupy ich bezpośredniemu dowództwu, a sam otrzymał rozkaz, by odejść z dywizją do Krasnostawu. 6. Dywizja Strzelców dołączyła do Armii Michajła Pawlenki, wojska ukraińskie osiągnęły linię rzeki Łozowaja. I wówczas zakończyło się praktycznie współdziałanie pomiędzy wojskami polskimi a ukraińskimi. Ponieważ zawieszenie działań wojennych nie dotyczyło Ukraińców, strona ukraińska rozpoczęła 18 października 1920 roku samodzielne walki przeciwko bolszewikom. W trakcie wojny w 1920 roku tysiące żołnierzy ukraińskich poległo w boju³². Bezruczko 5 paź-

---

²⁹ J. Tomczyk, op. cit., s. 126.

³⁰ T. Krząstek, op. cit., s. 225.

³¹ Ibidem, s. 208.

³² J. Tomczyk, op. cit., s. 126.

dziennika 1920 roku został awansowany do stopnia generała chorążego Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej.

Przyszwał czas podpisania pokoju w Rydze. Wojska Petlury ruszyły samotnie na znacznie większe siły bolszewików. Generał Bezruczko walczył ze swoją dywizją do 21 listopada 1920 roku. Potem wycofał się na terytorium Polski. Zgodnie z porozumieniem polsko-sowieckim, Polacy rozbili i internowali niedawnych sojuszników – żołnierzy ukraińskich wraz ze sztabem Armii URL. Szacuje się, że na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej znalazło się ok. 17 tys. żołnierzy ukraińskich³³.

Internowanie nastąpiło na podstawie umowy pomiędzy Głównym Atamanem a Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego. Dla wielu oficerów i żołnierzy ukraińskich była to wielka tragedia osobista i życiowa. Zdawali sobie sprawę, że przyjdzie im dalsze życie spędzić poza Ojczyzną i rodzinnym domem, gdzie pozostawili bliskich³⁴.

Internowanych żołnierzy zamykano m.in. w największym obozie w Aleksandrowie Kujawskim czy w Częstochowie, a także w Dorohusku, Kaliszu, Łańcucie, Łukowie, Ostrowiu Łomżyńskim³⁵, Płocku, Radomiu, Sosnowcu, Strzałkowie, Szczypiornie, Toruniu, Wadowicach oraz w Zduńskiej Woli. Obozy internowania żołnierzy Armii URL funkcjonowały do 1 sierpnia 1924 roku. Warunki bytowania w obozach byłych jeńców zimą 1920/1921 były bardzo trudne. Brakowało sprzętu, łóżek do spania, ciepłej odzieży, wyżywienia. Słaba też była opieka medyczna. Polska po ciężkiej wojnie nie była w stanie zapewnić normalnych warunków do życia internowanym żołnierzom ukraińskim. Po zlikwidowaniu obozów, petlurowcom przyznano prawa azylantów. Wielu z nich stopniowo znalazło miejsce i warunki do godnego życia w Polsce³⁶.

Generał Marko Bezruczko trafił do obozu w Aleksandrowie Kujawskim. Internowani byli to w większości oficerowie i żołnierze 6. Siczowej Dywizji Strzelców (największa grupa), 4. Dywizji Kijowskiej oraz

---

³³ Ibidem.

³⁴ A. Garbacz, *Cmentarze i symbole pamięci żołnierzy URL zachowane w Polsce* [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość...*, op. cit., s. 288.

³⁵ Obecnie Ostrów Mazowiecka.

³⁶ E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Wyd. MADO, Toruń 2004, s. 121.

3. Żelaznej Dywizji Armii URL. Komendantem obozu, powołanym przez polskie władze wojskowe był mjr Alfred Jogiel, zaś wewnętrznym komendantem ukraińskim – gen. Marko Bezruczko. Ukraińscy żołnierze zostali zakwaterowani w barakach według przynależności do poszczególnych jednostek. Kontrolę nad działaniami Ukraińców przejęła grupa najwyższych stopniem oficerów, na czele których stał właśnie gen. Marko Bezruczko. Opuszczanie terenu obozu było dozwolone jedynie w razie otrzymania przepustki od polskich władz wojskowych i zgody oficerów ukraińskich³⁷.

Większość żyjących w obozie, w Aleksandrowie Kujawskim była wyznania prawosławnego. Pierwszym kapłanem pełniącym funkcję kapelana był nieznany z imienia ks. Martynycz, przybyły z Obozu Internowania nr 3 w Łąncucie, w związku z prośbą gen. Marka Bezruczki skierowaną do metropolity warszawskiego Jerzego (Jaroszewskiego) i naczelnego kapelana żołnierzy prawosławnych w Wojsku Polskim Bazylego Martysza³⁸. Zmarłych internowanych żołnierzy chowano na Ukraińskim Cmentarzu Wojskowym, na którym usypano symboliczny kurhan i postawiono pomnik z Krzyżem Kozackim. Przed II wojną światową przy kurhanie odbywały się uroczystości patriotyczno-religijne, w których udział brali emigranci ukraińscy oraz ludność polska. Pierwszy raz panichida została odprawiona 29 maja 1927 roku za duszę Symona Petlury. W okresie międzywojennym kilka razy dokonano renowacji krzyży, ogrodzenia, obsypano kurhan. Wszystkie prace realizowano ze składek emigracji ukraińskiej. Obóz i cmentarz istniały na terenie posiadłości hrabiego Edwarda Mycielskiego-Trojanowskiego, który wspomagał internowanych. Darzył petlurowców dużą sympatią. Jemu to powierzył opiekę nad grobami dowódca obozu gen. Marko Bezruczko, gdy obóz był likwidowany³⁹.

---

³⁷ Z. Karpus, *Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim 1918–1921*, [w:] *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921*, red. E. Wiszka, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008, s. 60–61.

³⁸ Z. Waszkiewicz, *Życie religijne w Obozie Internowanych nr 6 w Aleksandrowie Kujawskim w 1921 roku*, [w:] *Aleksandrów Kujawski...*, op. cit., s. 91. A. Bierozza, *Kozacki Kurhan w Aleksandrowie Kujawskim*, „Polski Żołnierz Prawosławny” 2010, nr 3, s. 9.

³⁹ A. Garbacz, op. cit., s. 285.

Jaśnie Wielmożny Panie Hrabio! Opuszczając gościnne mury – grodu Aleksandrowa, mam zaszczyt złożyć w imieniu Korpusu Oficerów oraz żołnierstwa powierzonej mi Grupy, wyrazy serdecznego podziękowania Jaśnie Wielmożnemu Panu Hrabiemu za gościnny i przyjazny stosunek względem nas, Ukraińców jakoteż za tak hojny dar dla uczczenia pamięci umarłych Kolegów naszych oraz prosić przyjąć pod Jego łaskawą opiekę i otoczyć na przyszłość troską groby ich. Łącząc wyrazy czci⁴⁰.

W Aleksandrowie Kujawskim była cerkiew prawosławna pod wezwaniem św. Aleksandra Newskiego, do której na modlitwę uczęszczali internowani żołnierze. Korzystali ze świątyni jedynie do Bożego Narodzenia w roku 1921 (według kalendarza juliańskiego). 7 stycznia 1922 roku, po zakończonej Świętej Liturgii, Ukraińcy przeszli w pochodzie do obozu, co zostało odczytane jako manifestacja polityczna i sprawiło, że zabroniono im udawania się na nabożeństwa do miasta. Od tej pory miejscem kultu internowanych była jedynie kaplica obozowa⁴¹. Cerkiew, niestety, została rozebrana po II wojnie światowej. Pamiątkowe ikonostasy, naczynia liturgiczne i chorągwie przetrwały II wojnę światową i lata rządów komunistycznych pod dominacją ZSRR. Obecnie znajdują się w kaplicy przy muzeum miejskim, gdzie w skromnych warunkach, dzięki duchownym prawosławnym, Dziekanowi Prawosławnemu Pomorskiego Okręgu Wojskowego płk. Mikołajowi Hajduczeni przetrwały również cenne pamiątki po internowanych żołnierzach Ukraińskiej Republiki Ludowej. Szczególną wartość ma ofiarowany osobiście przez gen. Marka Bezruczkę w imieniu internowanych petlurowców w Aleksandrowie Kujawskim, wieniec metalowy w barwach narodowych Ukrainy. Jest on jedną z nielicznych osobistych pamiątek po gen. Bezruczce, jakie przetrwały w Polsce do obecnych czasów⁴².

Marko Bezruczko w latach 1920–1924 pełnił funkcję ministra i wiceministra spraw wojskowych w emigracyjnym rządzie Ukraińskiej Republiki Ludowej, działającym w Tarnowie i Warszawie. W latach 1931–1935 był przewodniczącym Ukraińskiego Towarzystwa Histo-

---

⁴⁰ List był napisany przez gen. Marka Bezruczkę 5 grudnia 1921 r. Kopia listu zamieszczona jest w książce *Polska i Ukraina w walce...*, op. cit., s. 319.

⁴¹ Z. Waszkiewicz, op. cit., s. 85.

⁴² A. Garbacz, op. cit., s. 297.

ryczno-Wojskowego w Warszawie, zajmował się pracą społeczną i naukową. Był członkiem Rady Głównej Krzyża Symona Petlury. Napisał rozprawę *Ukraińscy Strzelcy Siczowi w służbie Ojczyzny*, która została wydana w 1932 roku w Kaliszu⁴³. Po zlikwidowaniu w 1923 roku obozów internowania, pracował w polskim Wojskowym Instytucie Kartograficznym.

Generał Marko Bezruczko, pogromca Siemiona Budionnego spod Zamościa, po ciężkiej chorobie zmarł w Warszawie 10 lutego 1944 roku⁴⁴. Pochowany został na prawosławnym cmentarzu na warszawskiej Woli, gdzie znajdują się groby blisko stu ukraińskich oficerów Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej.

W polskich archiwach nie zachowała się kronika 6. Dywizji Strzelców gen. Marka Bezruczki, lecz na podstawie dokumentów i wspomnień opracowano fragmentaryczne dzieje dywizji i zdeponowano w lwowskim archiwum. Udział gen. Marka Bezruczki i 6. Dywizji Strzelców Ukraińskiej Republiki Ludowej w obronie Zamościa jest wielkim symbolem braterstwa broni oręża Polski i Ukrainy w 1920 roku. Przeprasiny, za to co się stało po bitwie warszawskiej, po podpisaniu traktatu w Rydze, jak potraktowała strona polska żołnierzy ukraińskich wygłosił jako pierwszy marszałek Józef Piłsudski, będąc w maju 1921 roku w obozie dla internowanych w Kaliszu. Powiedział wówczas: „Ja Was przepraszam, Panowie, ja Was przepraszam”⁴⁵.

Beata Michalec

Bibliografia

Źródła drukowane

Kutrzeba T., *Wyprowa kijowska 1920 roku*, Wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa 1937.

---

⁴³ T. Krząstek, op. cit., s. 261.

⁴⁴ „Gazeta Ilustrowana” 1944, nr 15/16, s. 6.

⁴⁵ J. Ulrych, *Ze wspomnień 1919–1921*, [w:] *Pamiętnik trzydziestolecia niepodległej Polski*, Nowy Jork 1948, s. 29.

Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. 5, Warszawa 1937.

Stachiewicz J., *Działania zaczepne 3 armii na Ukrainie*, Zakłady Graficzne Pracowników Drukarskich, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1925.

Ukraińsko-moskiwska wijna 1920 roki w dokumentach (operatywni dokumenty Sztabu Armiji Ukarińskiej Narodowej Respubliki), Warszawa 1933.

Ulrych J., *Ze wspomnień 1919–1921*, [w:] *Pamiętnik trzydziestolecia niepodległej Polski*, Nowy Jork 1948.

Prasa

„Gazeta Ilustrowana” 1944, nr 15/16.

Opracowania

Bieroza A., *Kozacki Kurhan w Aleksandrowie Kujawskim*, „Polski Żołnierz Prawosławny” 2010, nr 3.

Drozdowski M.M., *Warszawa w obronie Rzeczypospolitej czerwiec–sierpień 1920*, Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993.

Garbacz A., *Cmentarze i symbole pamięci żołnierzy URL zachowane w Polsce*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Grzybowski W., *Spotkania i rozmowy z Józefem Piłsudskim*, „Niepodległość” 1972, t. 8.

Hołubko W., *Dowódcy Symona Petlury*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Jędrzejewicz W., *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. 1, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1977.

Karpus Z., *Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim 1918–1921*, [w:] *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921*, red. E. Wiszka, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.

Krząstek T., *Bitwa Zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Legieć J., *Armia Ukraińska Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002.

Ślipiec J., *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Tomczyk J., *Sojusz Piłsudski – Petlura w historii i tradycji wojska polskiego*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Waszkiewicz Z., *Życie religijne w Obozie Internowanych nr 6 w Aleksandrowie Kujawskim w 1921 roku*, [w:] *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921*, red. E. Wiszka, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.

Wiszka E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Wyd. MADO, Toruń 2004.

Wiszka W., *Udział 6 dywizji armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w obronie Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)*, red. Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1998.

Strony internetowe

Hrywna I., *Marko Bezruczko. Ukraińiec, który bronił Zamość przed bolszewikami*. 15 września 2011, <http://ukraincy.wm.pl/68210,Marko-Bezruczko-Ukraińiec-ktory-bronil-Zamosc-przed-bolszewikami.html> [dostęp: 30.10.2020].

Oficjalny portal Rady m.st. Warszawy <https://bip.warszawa.pl/NR/exeres/5EB-876C0-6BA0-44E7-B575-D0B0EC599729,frameless.htm> [dostęp: 30.10.2020].

Portal Internetowy Super Express <https://www.se.pl/warszawa/ukrainski-general-ma-skwer-w-warszawie-czym-sie-zasluzyl-marko-bezruczko-aa-jCW6-12LB-scWU.html> [dostęp:30.10.2020].

Beata Michalec

Museum of Independence in Warsaw

Vistula Academy of Finance and Business,

Aleksander Gieysztor Academy of Humanities in Pułtusk

ORCID: 0000-0002-3001-2382

The way to reconciliation. General Marko Bezruchko Square near the Warsaw Wola district

Keywords

Marko Bezruchko, Ukraine, Zamość, Polish-Bolshevik War, Battle of Warsaw, 1920, army, reconciliation

Summary

The 100th anniversary of the Battle of Warsaw in 1920 was an opportunity to take further steps towards reconciliation between the Polish and Ukrainian nations. In Warsaw Wola District, by the decision of the Council of the Capital City of Warsaw, one of the squares was named after the Ukrainian General Marko Bezruchko, who commanded the 6th Rifle Division in the Polish-Bolshevik war in 1920 and was the sergeant who heroically defended Zamość against the 1st Cavalry Army of Semyon Budyonny. The Battle of Zamość influenced the course of the Battle of Warsaw. This article constitutes a thorough analysis of the figure of general Marko Bezruchko.

Беата Михалец

Музей независимости в Варшаве
Академия финансов и бизнеса VISTULA,
филиал им. Александра Гейштора в г. Пултуск
ORCID: 0000-0002-3001-2382

Путь к примирению. Сквер им. Марка Безручко в районе Воля г. Варшавы

Ключевые слова

Марк Безручко, Украина, Замосць, совестско-польская армия, варшавская битва, 1920 год, армия, примирение

Резюме

100 годовщина варшавской битвы 1920 г. предоставила возможность сделать очередные шаги на пути к польско-украинскому примирению. Решением Совета столичного города Варшавы один из скверов, расположенных в районе Воля был назван честь украинского генерала, Марка Безручко, который во время советско-польской войны 1920 г. командовал 6-й стрелковой дивизией, героически обороняя город Замосць от наступления 1-й Конной армии Семена Буденного. Сражение около города Замосць повлияло на исход варшавской битвы. В настоящей статье описывается личность ген. Марка Безручко.

Beata Michalec

Unabhängigkeitsmuseum in Warschau
Akademie für Finanzen und Business Vistula,
Aleksander-Gieysztors-Zweigstelle in Pułtusk
ORCID: 0000- 0002-3001-2382

**Der Weg zur Versöhnung. Gen.-Marko-Bezruczko-Platz
im Warschauer Stadtteil Wola**

Schlüsselworte

Marko Bezruczko, Ukraine, Zamość, Polnisch-Sowjetischer Krieg, Schlacht bei Warschau, Jahr 1920, Armee, Versöhnung

Zusammenfassung

Der 100. Jahrestag der Schlacht bei Warschau in 1920 war eine Gelegenheit zu weiteren Schritte zur Versöhnung zwischen dem polnischen und dem ukrainischen Volk. Im Warschauer Stadtteil Wola wurde mit Beschluss des Stadtrats von Warschau einer der Plätze nach dem ukrainischen Gen. Marko Bezruczko benannt, der die 6. Infanteriedivision im Polnisch-Sowjetischen Krieg in 1920 kommandierte und war der Offizier, der heldenhaft vor der Semjon Budjonnys 1. Reiterarmee Zamość verteidigte. Die Schlacht von Zamość hatte auch Einfluss auf den Verlauf der Schlacht bei Warschau. In diesem Artikel wurde die Figur von Gen. Marko Bezruczko umfassend beschrieben.